

Прагмастилістична дієвість фразеологічної одиниці в індивідуально-авторській картині світу

О. В. Мігорян, Н. Д. Негрич*

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

*Corresponding author. E-mail: natalia.negrych@gmail.com

Paper received 01.06.18; Accepted for publication 10.06.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-167VI50-07>

Анотація. У статті проведено аналіз прагмастилістичної дієвості фразеологічних одиниць у художньому постмодерністському тексті. Фокусом прагматичної стилістики є мова у вжитку, а також значення контекстуальних чинників, таких як лінгвальні, соціальні, культурні, авторські контексти, творення та сприйняття тексту. Фразеологічні одиниці як репрезентанти індивідуально-авторської картини світу Джаспера Ффорде представляють відношення автора до повідомлення, до читача або відношення до світу взагалі на момент мовлення. Фразеологічні одиниці, що належать до текстопростору цього автра зазвичай несуть різні форми стилістичного навантаження.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, індивідуально-авторська картина світу, текстопростір, прагмастилістична дієвість.

Вступ. Розвиток гуманітарної думки другої половини ХХ – початку ХХІ ст. засвідчив, що категорії “мова” і “мовлення” є недостатніми для розуміння сутності мови як найважливішого засобу людського спілкування. Поряд із ними постав третій вияв (модус) – Комунікація (мовленнєва діяльність, спілкування), яка має свої одиниці і категорії (дискурс, мовленнєвий жанр, мовленнєвий акт).

Стає очевидним, що жоден опис мови не можна вважати завершеним, якщо він не містить важливих аспектів мовної діяльності, яка реалізується за допомогою цієї мови. Тому межі досліджень мають переходити від внутрісистемного аналізу до вивчення мови у зв'язку з її носіями, культурою, середовищем функціонування [1].

У 60–х – 70–х роках ХХ ст. відбувся переворот у науці про мову, внаслідок чого лінгвісти почали звертати увагу на прагматичні чинники вживання мови. Лінгвістична прагматика охопила проблеми, пов'язані з динамічною теорією тексту, зародженням дискурсивного аналізу і теорії дискурсу загалом, комунікативним синтаксисом, теорією і типологією мовлення, теорією функціональних стилів, соціо- і психолінгвістикою та іншими напрямками, а також проблеми, пов'язані із суб'єктом, адресатом мовлення, співвідношеннями між учасниками спілкування [1, с. 10].

Лінгвістична прагматика – основа комунікативної лінгвістики, оскільки концентрує в собі значну кількість чинників живого людського спілкування, творення дискурсів (текстів). Ці чинники пов'язані з особами адресанта і адресата, обставинами їхньої інтеракції, фізичним, духовним, вольовим, когнітивним та іншими станами. Контекст твориться за допомогою дискурсу. Всі елементи, необхідні для інтерпретації, повинні бути інтегрованими. Контекст адресований відсутній аудиторії; повідомлення передається опосередковано, за допомогою мовлення персонажів, яке може передаватися голосом наратора. Водночас комунікативна лінгвістика не зводиться до лінгвістичної прагматики, адже розглядає значну кількість чинників, які впливають на перебіг комунікації і не пов'язані з особами тих, хто спілкується. Ідеться про ситуацію спілкування: місце і час, специфіку і стан каналів комунікації, різноманітні фізичні шуми, які

впливають на перебіг інтеракції [1, с. 12]. Інакше кажучи, у комунікативної лінгвістики значно ширше проблемне поле, яке охоплює, окрім лінгвістичної прагматики, низку інших аспектів живого спілкування особистостей.

У сучасній лінгвістичній прагматиці відстежуються дві тенденції: вивчення прагматичного потенціалу мовних одиниць (слів, речень, текстів) та дослідження взаємодії комунікантів у процесах мовного спілкування. Зараз достеменно зрозуміло, що мовці використовують знання, переконання та припущення або своїх слухачів, і в будь-якій мовленнєвій ситуації щонайменше один учасник намагається мовними засобами змінити світ (наприклад, спонукаючи іншу людину до певної дії) або чинить думку, або знання про когось чи щось (розповідаючи щось нове). Прагматика вивчає умови, методи та наслідки сприйняття і перешкоджання втіленню мети мовця: вона досліджує що мають на увазі ті, хто використовує мову, що є зрозумілим у їхній мові, що вони роблять і як вони роблять це у реальних ситуаціях [10, с. 576].

Прагмастилістика – це стилістика, але з прагматичним компонентом. Вивчаючи стилістичні потенції мови чи певної конструкції, або аналізуючи конкретний текст, прагмастилістика звертає особливу увагу на ті функційні можливості, які мовець може обрати або вже обрав із ряду доступних форм певної мови, що були б семантично або істинно еквівалентні і можуть досягати різних цілей різними способами. Іншими словами вибір форм визначається тим, якого ефекту потрібно досягти (експресивного, афективного та ін.), комунікативними якостями, що поставлені за мету (чіткість, ефективність та ін.) та контекстом чи ситуацією (що вже відомо та що нове, відносини між мовцем та слухачем, відстань). Як відомо, твердження з однаковими або практично однаковими значеннями можуть відрізнятися лінгвістичною формою та ситуативною доцільністю, і ці відмінності можуть мати стилістичне або прагматичне пояснення [10, с. 582]. Прагматичний аналіз концентрується на будь-якому виді вживання мови, починаючи з виразу або речення і аж до дискурсу чи тексту, усного або письмового. Фокусом прагматичної стилістики є мова у вжитку, а також значення контекстуальних чинників, таких як

лінгвістичні, соціальні, культурні, авторські контексти, творення та сприйняття тексту [11, с. 3]. Розглядаючи творчість автора з позиції можливих світів, важливим видається наступне твердження: “Єдиними світами, які людська мова здатна створити або продукувати є можливі світи. Ця ідея є вирішальною у пошуку відповіді на постмодерністський виклик, який заперечує відмінності між історичними та вигаданими твердженнями” [5, с. 30].

Стислий огляд публікацій з теми. Коли мова йде про ідіоматичність як одну із ключових властивостей ФО, варто розглядати соціолінгвістичні та прагматичні аспекти мови. Відстежуємо низку праць присвячених прагматичному аспектові ФО: Ю. Штреслер (1982) та Е. Леті (2009) ґрунтуються на прагматиці взаємодії; Дж. Седокк (1972, 1993), Дж. Морган (1977), Р. Гіббс (2007) та інші розглядають ідіоми як мовленнєві акти та мовленнєві акти як ідіоми через те, що вони мають специфічні форми прояву у мові; Дж.Р. Неттінгер & Дж.С. ДеКарріко (1992) розглядають напівфіксовані вирази з точки зору дискурсних функцій; К. Аймер (1998) розглядає усталені вирази в усному мовленні; Б. Фрейзер (1970) вивчає та категоризує прагматичні маркери, включаючи приклади ідіом; Ч. Фернандо (1996) – поведінку та властивості ідіом у дискурсі.

Фразеологічні одиниці – це лексикалізовані багатослівні одиниці. Завдяки їхнім конотативним особливостям вони можуть здійснювати різноманітні прагматичні функції в дискурсі [7, с. 4]. Прагматичні ФО визначаються як лексичні одиниці та вирази, вживання яких зумовлено конкретними соціальними ситуаціями [9, с. 55]. Ю. Штреслер також розглядає прагматичний аспект ідіом. Учений вважає прагматичний напрям проміжним кроком в соціолінгвістичному напрямі, даючи визначення ідіоми як функціонального елемента мови, а саме: як прагматичного феномена – того, що оцінюється з точки зору користувача мовою [12].

Значна кількість ФО обмежена конкретними групами користувачів, певними випадками вживання, вони або позначають ставлення мовця до зазначених осіб чи подій, або використовуються для виконання певних функцій (привітання або застереження). Беручи до уваги соціолінгвістичні та прагматичні аспекти, що характеризують ідіоми, в словниках повинна бути наведена інформація не тільки щодо їхнього значення та структури, а й щодо аспектів їхнього вживання та функціонування [4].

Метою цієї розвідки є виявлення прагмастилістичної дієвості фразеологічних одиниць, що зустрічаються у текстовому просторі циклу романів *Thursday Next* британського письменника-фантаста, постмодерніста Джаспера Ффорде.

Матеріали та методи. Інтерпретація ідіоматичних виразів, знайомих чи не знайомих, включає однакові мисленнєві процедури для тлумачення певних висловлювань. Слухач (читач) використовує цю процедуру для трактування кодованого “буквального” значення як введення до процесу прагматичного умовиводу, результатом чого є гіпотеза про значення, яке мовець (автор) мав на увазі [13, с. 2]. Прагмастилістичні підходи об’єднують у собі прагматичні та стилістичні

підходи для того, щоб дати відповідь на запитання як художнє мовлення використовується в контексті і який вклад воно робить до визначення характеристик головних героїв у художньому літературному творі або як створюються структури впливу і т.п. [11, с. 39]. З погляду прагматики, тобто комунікативно-обумовленого функціонування мовних знаків, ФО належить значна роль. Їхнє першорядне призначення – не просто називати елементи дійсності, а здійснювати вплив на адресата художньої інформації, викликати у нього конкретну реакцію.

Існує ціла низка детермінантів стилістичного вибору. Одним з таких детермінантів є емоційне відношення мовця чи автора художнього тексту до свого повідомлення, до слухача / читача або відношення до світу взагалі в момент мовлення. Ще одним фактором є контекст чи ситуація і, звісно, стиль, який визначається як “контекстуально обмежена лінгвістична варіація” [6, с. 51]. Саме стиль відповідає за вживання дійсних та анафоричних засобів, технічної або непрофесійної термінології, витончених алюзій і навіть інтертекстуальних, міжкультурних та інших видів посилань. Стиль часто зумовлює відходження від норми чи ‘стандартного’ вживання мови для досягнення літературного, риторичного, персуазивного чи будь-якого іншого ефекту. Л. Хайкі стверджує, що останніми роками стилістика рухається у напрямку до прагматики, шукаючи пояснення для тих аспектів вживання мови, які сама стилістика не може пояснити в достатній мірі. На думку науковця це зближення доцільне та теоретично виправдане [10]. Прагматика насправді має інтерес не до мови, а до того, що люди роблять з мовою: її вживанням та тим, хто її вживає.

Результати та їх обговорення. Вживання ФО в індивідуально-авторській картині світу, звичайно ж, не є безпідставним чи випадковим як це може видатися на перший погляд. Автор може грайливо експериментувати з фразеологізмами, так само як і з іншими лексичними одиницями, які подекуди зазнають девіацій по відношенню до канонічної форми для досягнення бажаного стилістичного ефекту. Він може черпати стилістичні потенції з алюзій, розкладаючи ФО на окремі компоненти та трактуючи їх у буквальному розумінні або за допомогою додавання інших компонентів, які мають подібність до оригіналу ФО [8].

У творчості Джаспера Ффорде, зокрема у текстах романів із циклу “*Thursday Next*”, зустрічається вражаюча кількість ФО, які, на наш погляд, посідають чільне місце у відображенні авторського бачення світу, створених ним персонажів, авторського відношення до контекстуальних ситуацій, героїв твору, а інколи навіть у демонстрації ставлення до окремих літературних творів. Найчастіше ФО з’являються у контексті, несучи певне стилістичне навантаження, що дає можливість надати висловленню яскравості, а самим ФО краще розкритися завдяки контексту, де вони вжиті. Функційно-стилістична приналежність ФО зазвичай вказує на закріпленість фразеологізму за певною сферою мовленнєвої комунікації: експресивною, емоційною або оцінною.

Вживання Дж. Ффорде ФО у формі **художнього порівняння** (*simile*) зустрічається досить часто. Одним із прикладів слугує ФО *like hot rain and kittens* →

аж душа радіє [2], а також → аж на душі гарно [3], що допомагає краще зобразити відчуття головної героїні Thursday Next під час здійснення “стрибка” до світу літературних творів BookWorld, який їй не з першого разу вдається через поганий стан здоров’я та похилий вік.

The wind chimes and glowworms returned, and once more the room distorted around me like a barrel, then faded from view to be replaced by a kaleidoscope of images, sounds and emotions as I jumped through the boundary that separates the real from the written, the actual from the fable. With a rushing sound like distant waterfalls and a warm sensation that felt like hot rain and kittens, I was transported from Acme Carpets in Swindon to the entrance hallway of a large Georgian country house [19].

Використана ФО відноситься до розмовного типу мовлення та несе емотивне навантаження. Ще одним прикладом художнього порівняння, яке демонструє функційно-стилістичну приналежність до експресивної та емотивної сфери є фразеологізм *to cry like a baby* → обливатися сльозами [3]:

My heart sank. “He was there for me.” I felt tears well up and then fought them down. I was damned if I was going to start crying like a baby in front of this bunch, so I expertly turned the sniff into a cough [14].

Фразеологізми-епітети також відіграють роль у творенні індивідуально-авторської картини світу, демонструючи самобутність світогляду Дж. Ффорде. Вони, як правило, надають описам чи мовленню героїв особливої виразності. Головна героїня, перебуваючи у світі літературних творів на посаді протагоніста одного з романів, бере “персонажа-новачка”, який би міг її замінити, та навчає як розумітися на читачах та яким читачам надавати перевагу:

“Find the stable, methodical, bread-and-butter readers and give them your best. Leave the Skimmers and Dippers high and dry if there’s a crisis. When things die down later, you can pick them up then” [20].

Епітети *bread-and-butter* → дуже важливий, життєво необхідний [2] є образним, алітерованим фразеологізмом та *high and dry* → у скрутному становищі [3] є асонансом та римованою ФО, які окрім того мають оцінний характер. Вжиті фразеологізми органічно “вплетені” в контекст, більше того, вони додають яскравості та експресивності усьому відтинку тексту.

Thursday Next потрапляє в неймовірні ситуації і завжди, творячи добро, наживає собі ворогів. Цього разу її ворогом є Корпорація Голіаф, яка має на меті керувати цілим світом і не тільки реальним, а й Світом літературних творів, до якого може “подорожувати” тільки головна героїня. Для отримання всієї можливої інформації від близького оточення Thursday, Корпорація Голіаф створює синтетичні клони самої Thursday, та такі, що навіть її рідні не в змозі відрізнити. Героїня змушена кожного разу, йдучи на роботу чи де інде, вигадувати “кодову фразу”, щоб її не переплутали. Яскравим та влучним епітетом є фразеологізм *cloak-and-dagger* → таємний, замаскований, який зазнав авторського перетворення на *cloak-and-daggerish*, що підсилює виразність контексту, в якому він використаний. ФО додає мовної експресії персо-

нажу та несе образне навантаження – таємниця “плаща і шпаги” [3]:

The copies were initially crude but had made steady and sustained advances in sophistication since first appearing eighteen months before. The Mark IVs and Vs wouldn’t have fooled anyone, but the Mark VIs were impressive and had been able to crack single code words, which was why we used the more cloak-and-daggerish sentences and responses [20].

Евфемізм у формі ФО *have seen better days* → старий, як світ [2, 3] явно “оживляє” описувану автором ситуацію, допомагаючи уникнути тих висловів, які йому не до вподоби. Наратор – Thursday – описує колишнє місце роботи, будівлю офісу. Замість того, щоб назвати її “старою” чи “занедбаною” Д. Ффорде бачить її як таку, що “відслужила своє” [2], пом’якшуючи картину, що постає в уяві читача і одночасно, виконуючи оцінну характеристику.

The ChronoGuard had its regional offices in the old SpecOps building where I had worked at SO-27, the Literary Detectives. It was a large, no-nonsense Germanic design that had certainly seen better days [19].

Проте, не кожна контекстуальна ситуація вимагає пом’якшеного вислову. Інколи автор хоче продемонструвати різкий вияв негативної емоції і використовує дисфемізм. Прикладом є контекстуальна ситуація, у якій протагоніст роману має ворожу сутичку з колишнім колегою та начальником.

I stared at Flanker, who was sitting there grinning at me. If he could have started to laugh maniacally, he would have. But the thing was, this didn’t sound like the Flanker in my books. Pain in the ass he might have been, but Goliath lackey he most certainly wasn’t. His life was SpecOps, and although a strict rules man, that’s all he was [20].

Фразеологізм-дисфемізм демонструє глибину негативної емоції, яку переживає героїня, роздумуючи чи виявився її колега зрадником. Використана ФО *pain in the ass* → тернина в боці [3] може бути віднесена до заниженого стилістичного тону, що представлена вульгаризмом.

Дж. Ффорде майстерно “вимальовує” контекстуальну ситуацію, в якій головна героїня має розмову з однокласником своєї дочки – грубим бешкетником Гевіном Уоткінсом, який, однак, скаржиться, що на нього не звертають увагу дівчата. Перифраз у формі ФО *to keep a civil tongue in one’s head* → бути чемним [3] – демонструє авторське бачення того, як доросла людина повинна тактовно пояснити підліткові в чому його недолік, тільки використавши непряму згадку описуваного.

“Maybe you should try washing,” I said, “and keeping a civil tongue in your head.”

“Will that work?”

“Probably not in your case, but it’s certainly worth a try” [20].

Висновки. Отже, загальнономовна картина світу відображає й інтерпретує реальну дійсність через мовні засоби. Фразеологічні одиниці, виступаючи репрезентантами індивідуально-авторської картини світу британського письменника-фантаста Джаспера Ффорде, несуть вагоме стилістичне навантаження, роблячи текст твору яскравим, влучним, наповненим мовною

експресією, конотаціями та емоціями. Окрім того, на відміну від слів, фразеологізми не тільки називають

або характеризують людей, предмети чи ситуації, а й вносять до контексту додаткові відтінки значень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бачевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної прагматики / Ф.С. Бачевич // Київ : Видавничий центр "Академія" – 2011. – 304 с.
2. Ужченко В.Д. Фразеологічний словник української мови (ФСУМ Ужч.) / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Освіта. – 1998. – 224 с.
3. Фразеологічний словник української мови (ФСУМ) / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. Думка. – 1993. – 986 с.
4. Cowie A.P. Multiword lexical units and communicative language teaching / In: Arnaud, P.J.L., Bejoint, H. (Eds.) // Vocabulary and Applied Linguistics. Macmillan, Basingstoke. – 1992. – P. 1–12.
5. Doležel L. Possible worlds of fiction and history: the post-modern stage / Lubomír Doležel / Baltimore : The Johns Hopkins University Press, – 2010. – 171 p.
6. Enkvist N.E. Linguistic stylistics / N.E. Enkvist // – The Hague: Mouton. – 1973. – P. 110–126.
7. Fiedler S. Phraseology in a time of crisis: the language of bank advertisements before and during the financial crisis of 2008–2010 / S. Fiedler // Year book of Phraseology Koenraad Kuiper (ed.). Walter de Gruyter Berlin/New York. – 2010. – Vol. 1. – P. 1–19.
8. Gläser R. A plea for phrase-stylistics. Linguistics Across Historical and Geographical Boundaries / R. Gläser. – Berlin : Mouton, de Gruyter. – 1986. – Vol. 1. – P. 41–53.
9. Gramley S.A Survey of Modern English /S. Gramley, K.M. Patzold, / London, Routledge. – 1992. – 416 p.
10. Hickey L. Stylistics, Pragmatics and Pragmastylistics / Leo Hickey// In: Revue belge de philologie et d'histoire. fasc. 3, Langues et littératures modernes – 1993. – Tome 71. – P. 573–586.
11. Nørgaard N. Key terms in stylistics. / Nina Nørgaard, Beatrix Busse, Rocío Montoro. – Chennai, India. – Replika Press Pvt Ltd. – 2010. – 269 p.
12. Strässler J. Idioms in English: A pragmatic analysis / Jürg Strässler. – Tübingen. – Günter Narr, – 1982. – 160 p.
13. Vega Moreno R. E. Creativity and convention : the pragmatics of everyday figurative speech / Rosa E. Vega Moreno, – John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia. – 2007. – 249 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Fforde J. The Eyre Affair: A Thursday Next Novel / Jasper Fforde. – New York : Viking – 2002. – 374 p.
15. Fforde J. Lost in a Good Book: A Thursday Next Novel / Jasper Fforde. – New York : Penguin Books. – 2003. – 399 p.
16. Fforde J. The Well of Lost Plots: A Thursday Next Novel / Jasper Fforde. – New York : Penguin Books – 2004. – 375 p.
17. Fforde J. Something Roten: A Thursday Next Novel / Jasper Fforde. – New York : Penguin Books – 2005. – 383 p.
18. Fforde J. First Among Sequels: A Thursday Next Novel / Jasper Fforde. – New York : Penguin Books – 2007. – 363 p.
19. Fforde J. One of Our Thursdays Is Missing: A Thursday Next Novel / Jasper Fforde. – Waterville : Thorndike Press – 2011. – 567 p.
20. Fforde J. The Woman Who Died a Lot: A Thursday Next Novel / Jasper Fforde. – New York : Penguin Books – 2012. – 366 p.

REFERENCES

1. Batsyevych F.S. Introduction to Pragmatics / F.S. Batsyevych // Kyiv : Vydavnychiy tsentr "Akademiia" – 2011. – 304 p.
2. Uzhchenko V.D. Dictionary of Ukrainian Phraseological Units / V.D. Uzhchenko, D.V. Uzhchenko. – K.: Osvita. – 1998. – 224 p.
3. Dictionary of Ukrainian Phraseological Units / Uklad.: V.M. Bilonozhenko ta in. – K. : Nauk. Dumka. – 1993. – 986 p.

Pragmastylistic effectiveness of phraseological units in individually-author's picture of the world

O. V. Migorian, N. D. Nehrych

Abstract. The article deals with the analysis of pragmastylistic effectiveness of phraseological units in fiction. Language in use is the focus of pragmatic stylistic as well as such senses of contextual factors as lingual, social and cultural ones, author's contexts, text creation and perception. Phraseological units as representatives of individually-author's picture of the world of Jasper Fforde reveal the author's attitude to the message, the reader or his attitude to the world in general. Phraseological units that belong to the textual space of the author convey different forms of stylistic load.

Keywords: *phraseological unit, individually-author's picture of the world, textual space, pragmastylistic effectiveness.*

Прагмастилистическая действенность фразеологических единиц в индивидуально-авторской картине мира

O. V. Migorian, N. D. Nehrych

Аннотация. В статье проведено анализ прагмастилистической действенности фразеологических единиц в художественном постмодернистском тексте. Фокусом прагматической стилистики есть язык в употреблении, а также значения контекстуальных факторов, таких как лингвальные, социальные, культурные, авторские контексты, творение и восприятие текста. Фразеологические единицы как репрезентанты индивидуально-авторской картины мира Джаспера Ффорде представляют отношение автора к сообщению, к читателю или отношение к миру в целом на момент общения. Фразеологические единицы, которые принадлежат к текстопространству этого автора, обычно несут разные формы стилистической нагрузки.

Ключевые слова: *фразеологическая единица, индивидуально-авторская картина мира, текстопространство, прагмастилистическая действенность.*